

דרשונני זהו

גיליון שבועי
לעיון והעמקה
בתורת המחשבה

קדמאה

להורות תורת רבותני

היאומנים העלי' המחשבה

גיליון מס' 30

פרשת שמות תשפ"ג

מחשבה ראשונה

דבר המערכת

ימי השובבים"ם - חלקו של עשיו...

"שובבים"ם, תקופה נהדרת זו אינה פרי עמלם של המשגיחים בשיבות הק, שחיפשו דרך להעיר את בחרים מתרדמת החורף המקפאיה, שלהבת קודש זו הודלקה כבר על ידי ראשוני המקובלים, והתלהטה ביתר שאת על ידי תלמידי הבעש"ט, שחרטו עלי ספר דברים חוצבי להבות בגדל מעלת קדושת ימים אלו, ספרי החסידות מלאים וגדושים, מפיקים מון אל זן עשרות קטעים המעוררים את לב האדם לעבודת ה' בשבועות אלה...

אך למרבה הפלא כאשר נעיין בוזהר הק, ונעמיק מעט לראות את מהותם הפנימית של ימי השובבים"ם, נראה שלצד הדיבורים על גדול מעלת ימי השובבים"ם, אנו רואים גם דברים הפוכים לגמרי, קטעים שלמים שמתוכם עולה שימים אלו אינם זוהרים כל כך כפי שהם נדמים, ולא רק שאינם זוהרים ונגלים מיתר ימות השנה, אלא שעל פי זוהר הק' חשוכים המה מכל תקופות השנה, וירודים הם למאוד...

וכן איתא בספ"ק עבודת ישראל (פרשת ויש"א) "דהנה גם הצדיקים ההולכים ומתקרבים בקדושתם תמיד לפני השי"ת, מכל מקום לכל יש עת זמן תחת השמים שיורדים באפס מה מקדושתם, כגון בימי טבת ושבט או בימי תמוז ואב, שהם בעצמם ימי ירידה... כדאיתא בזה"ק, דחולקא דיעקב בניסן אייר סיון, וחולקא דעשיו בתלת ירחין טבת תמוז אב, אבל איתאביד דהא לאו כוליה דיליה אלא עד חמשה עשר, ובמקום אחר נמצא בזה"ק טבת שבט תמוז. וי"ל בקיצור דלא סתרי אהדי מאמרים אלו, שהם יחד שלוש חדשים - טבת ותמוז כולם וחצי שבט עד חמישה עשר, כי שבט מחמשה עשר שבו ר"ה לאילנות מתרומם קרן הקדושה, ואב גם כן עד חמישה עשר, כי לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב. נמצא נשאר חולקא דיליה [חלקו של עשיו] טבת תמוז חצי שבט חצי אב". עכ"ל. הרי לנו דברים ברורים מהזוהר הק' שדווקא תקופה זו של ימי השובבים"ם הם מחלקו של עשיו, ולכאורה קשה אם כן איך יתכן לומר שיש מעלה מיוחדת דווקא בתקופת שליטת הסטרא אחרא - זמן חלקו של עשיו?

אכן התשובה לסתירה זו נמצאת בדבריו הק' של הרה"ק בעל האהבת שלום ז"ע בספרו, ושמות ד"ה א"י ואלה שמות) וז"ל, "חזו היא עיקר כוונת שובבים"ם, להוציא הניצוצות הקדושים מתוך הקליפות. ולזה צריך תשובה שלמה, כי עיקר הבידור הוא על ידי תשובה, היינו שישובו הניצוצות הק' מן הקליפות אל מקומם ושרשם". בדברים אלו מניח לנו האהבת שלום ז"ע את היסוד לחפיסה הנכונה על עבודת ימי השובבים"ם, שבניגוד למושכל ראשון העולה במחשבתנו, לפיו תיקון ימי השובבים"ם הוא על ידי פרישות מן העולם, התנזרות מוחלטת ותעניות משבת לשבת, מגלה לנו הרה"ק מקאסוב שעבודת ימי השובבים"ם היא דווקא לגלות את האור האלוקי שבכל דבר ודבר, ולהעלות את הניצוץ החבוי בתוך הבלי העולם הזה - להיכנס לתוך עביות החומר המוגשם ולברר את הניצוצות הק' מתוכם.

על פי יסוד זה מוארת כל עבודת ימי השובבים באור חדש, ומתיישבת מאליה הקושיה איך יתכן שימי השובבים"ם הנעלים הם דווקא בזמן שליטת שרו של עשיו, שאכן יתרון האור הוא דווקא מן ומתוך החושך, ואת האור הגדול ביותר אפשר לגלות דווקא בתוך 'משמני הארץ' שבחלקו של עשיו, וזוהי עבודת ימים אלה - להעלות את הניצוצות הפזורים בתוך הגשם והחומר, ולגלות בעולם הזה דווקא את האור האלוקי הנגזר...

כתוב העלון:

שבט ע"ז
ער פי מצהג
אבותיו...

2 מדור מחשבת יסוד

נשאת ונתת
באמונה?

4 מדור מחשבת הפרשה

תפסת מרובה לא תפסת

6 מדור מחשבה למעשה

בית מקדש שלישי בממלכת כוזר?

8 מדור עקבות המחשבה

יוצא לאור ע"י מכון "קדמאה" ובשיתוף עמותת קדושי מירון

זכרים ליצח

העיקר השלישי: שלילת הגשמה פרק מבוא

במלחמת אש דת השערה

ידוע ומפורסם לכל מאבקו הבלתי נלאה של מורנו הרמב"ם ומאמציו הכבירים לבער את נגע ההגשמה מקרב כלל ישראל, אך פחות ידועה העובדה שלפני מלחמתו הגדולה של הרמב"ם הייתה תפיסת ההגשמה מושרשת בקרב רבים משלומי אמוני ישראל. טעותם של אלו שנפלו להגשמה הגיעה מקריאה רדודה והבנה פשטנית של סיפורי התורה הק' ומדרשי חז"ל הנשגבים, הנתפסים על פניהם כמגשימים ח"ו, מדרשי חז"ל הנסתרים והלשוניות הנראים כמגשימים [כגון 'היד ה' תקצר' זירד ה'] עלולים, בהבנה פשטנית, להביא לידי מחשבה כי השי"ת הוא בעל תכונות, מימדים או פעולות אנושיות ח"ו.

מול תפיסה זו שפשתה במחנה, נחלץ הרמב"ם למאבק, ולכך הקדיש רבינו חלקים נכבדים בספרו מורה נבוכים, שבהם מבהיר רבינו את עומקם של סיפורים או ביטויים אלה. מטרתו של רבינו הייתה לזכך את דעת הציבור עד להפנמה כי קיים הבדל עמוק ובלתי ניתן לגישור, בין האחד יתברך שמו, שהוא כאמור משולל מכל יסוד גשמי, לבין מושגים אנושיים והגדרות לשוניות.

ההגשמה חמורה יותר מעבודה זרה

רבינו אף דרש מכלל הציבור, חכמים ובורים כאחד, להבין ולהפנים את היסוד השולל מהשי"ת כל תואר חיובי. מתוך דבריו ניכר שרבינו ראה בתפיסה עם-הארצית מגשימה ומוטעית לגבי השי"ת, עוון גדול וחמור יותר מעבודה זרה ממש.

וכך כתב במורה נבוכים, "ואיך יהיה עניין מי שנתלית כפירתו בעצמו יתברך והאמינו בחילוף מה שהוא, רצוני לומר: שלא יאמין מציאותו, או יאמינהו שנים, או יאמינהו גשם, או יאמינהו בעל הפעוליות, או ייחס לו איזה חסרון שיהיה; כי זה בלא ספק רע מעובד עבודה זרה על שהיא אמצעית, או מטיבה או מרעה לפי מחשבתו. **ודע, שאתה כשתאמין הגשמה, או עניין מענייני הגשם, שאתה מקנא ומכעיס וקודח אש חמה, ושונא ואויב וצר, יותר קשה מעובד עבודה זרה מאד**", (מורה נבוכים א' ל"ז). בדברים אלו אנו רואים את זעקתו הכאובה של אוהב ישראל רבינו הרמב"ם נגד עוון ההגשמה, שלגדל חומרת עבירה זו לא חסך רבינו את שבת לשונו מהנכשל בכך, וקראו שונא ואויב וצר ומכעיס, עד שלא נח רבינו ופסק שחמורה עבירה זו מעבודת כוכבים ממש...

"מנהג אבותיו בידיו"

באותה פסקה שבה מבהיר רבינו את חומר עוון ההגשמה, מזהיר רבינו שלא יחשוב האדם שהוא יכול להיפטר מעוון זה בתירוץ שאין בכח דעתו החלושה להיכנס לעומק עניין שלילת הגשמה, או שיאמר שקשה לו להיפטר ממחשבה המדמה ומגשימה את ה' היות שכן גדל, או שכן חינוכו אותו בגן הילדים...

וכלשונו של רבינו (שם), "ואם יעלה בדעתך שמתאמין ההגשמה יש לו התנצלות בעבור שגדל עליה, או לסלכותו וקוצר השנתו, כן ראוי שתאמין בעובד עבודה זרה, שהוא לא יעבוד אלא לסלכות, או מפני שגדל על זה, מנהג אבותיו בידיו". הרי לנו התייחסות ברורה מהנשר הגדול לתירוץ הנפוץ, הנשמע לעתים גם מפי אנשים בעלי צורה שנמנעים מלעסוק בענייני יסודות האמונה, וטענתם בפיהם: 'כך גדלתי, רבינו לא חס על אנשים אלו, ומשווה את טענתם לאנשים שיבואו לעבוד ע"ז מחמת הטענה שכן גדלו ומנהג אבותיהם בידיהם...

בזה בשם רבינו מלובלין זיע"א, כי בשעה שפסק הרמב"ם מה שפסק, היו הרבה גדולים וצדיקים שטעו בזה, ומשום פסק הרמב"ם דחו אותם מגן עדן, וכאשר ראה זאת הראב"ד ברוח קדשו כנודע, היטב חרה לו כאשר נראה מקדושת לשונו בהשגתו, וכאשר כתב הראב"ד להלכה זאת ההשגה, שוב הכניסו למעלה לגן עדן.

חובת העיון בעניין שלילת ההגשמה

על פי חילוק זה ביאר הגר"ח מברסק את ההבדל שבין י"ג עיקרי האמונה לשאר התורה.

שוודאי חובה עלינו להאמין בכל אות וכל תג ממה שכתוב בתורה, וכלשונו של החתם סופר (ירד תשובה ש"ד) "כי כל קוצים של תורה הם עיקרים, מה בין זה לזה, ועל הקושי העולה מכך - שאם כן מדוע קבע הרמב"ם רק י"ג יסודות אלו לעיקרי האמונה, תירץ הגר"ח, שיש הבדל בין י"ג העיקרים לשאר התורה, שהגם שחובה להאמין בכל תג ותג ובכל מה שכתוב בתורה, מכל מקום מה שאמרו ש"ל הכופר באות אחת מן התורה הרי הוא כופר בתורה כולה, זה רק אם הוא כופר ומזלזל באות אחת מתוך ידיעה וכוונה לכפור, אך אם רק אינו יודע מקיומה של אות אחת בתורה, או שטועה בהבנתה וכדומה, הרי אינו נחשב כופר אלא 'עם הארץ'. מה שאין כן לגבי י"ג עיקרים, גם אם רק אינו יודע את אחד מהי"ג העיקרים, הרי אינו נחשב ח"ו ליהודי, ולכן חקק לנו הרמב"ם את י"ג העיקרים באופן מיוחד, כדי להורות לנו שאת היסודות הללו חובה עלינו ללמוד, משום שביסודות אלו לא יכול האדם להיפטר בתירוץ של חוסר ידיעה...

העולה לנו מכל האמור הוא שחובה על כל אדם לברר היטב מהי הדעה האמתית בעיקרי האמונה, ובמיוחד מוטלת עלינו חובה זו בנוגע לסוגיית שלילת ההגשמה, שלעניין זה הקדיש רבינו חלק נכבד מספריו, ועל כך יצא רבינו חוצץ, ולא חת מפני איש ביציאתו למלחמת אש דת השערה - לבער ולשרש את עניין ההגשמה, למרות שבזמנו לא היה נראה כלל שאפשר להילחם בטעות נפוצה כל כך, וכפי שהעיד הראב"ד עצמו שרבים וטובים טעו בעניין זה...

(מעובד ע"פ רצון משה על השבעה פריקים)

רבינו מסיים את אותה פסקה בדברים חריפים המורים שאין שום תירוץ שלא לברר את סוגיית שלילת ההגשמה, או לפחות לקבל את האמונה הנכונה בעניין זה ממי שבידו. וכלשונו, "אין התנצלות אם כן למי שלא יקבל מן המאמתים המעיינים אם יהיה מקצר מן העיון, שאני לא אחשוב לכופר מי שלא יביא מופת על הרחקת הגשמות, אבל אחשוב לכופר מי שלא יאמין הרחקתה..."

גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה...

בהלכות תשובה לרבינו הרמב"ם (פרק ג הלכה ז), מצאנו שוב דברים חריפים נגד המאמינים בהגשמה, וכלשונו, "חמישה הן הנקראים מינים: האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר, והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה". אך ידועה השגת הראב"ד על אתר שחולק על שיטת הרמב"ם וסובר שאין באמונה בהגשמה גדר כפירה ממש, וכלשונו, "אמר אברהם, ולמה קרא לזה מין? וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה, לפי מה שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות".

והנה אין מקום לטעות ולומר שהראב"ד האמין ח"ו בהגשמה, שוודאי גם הוא אחז שהוא יתברך אינו גוף ולא שייגוהו משיגי הגוף, וכלשונו שאלו שהלכו בזאת המחשבה חשבו כן רק מחמת "מה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעת", אך מ"מ הוא חולק על רבינו בכך שהוא סובר שאין בכך כפירה ממש.

"נעבעך א אפיקורוס"

הגר"ח מברסק מבאר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד כך: דעת הרמב"ם היא שגם מי שרק מחוסר ידיעה טועה בדברים הללו הרי הוא מין, וכפי הגדרתו החריפה ש'נעבעך אפיקורוס, איז אויך א אפיקורוס, אך הראב"ד חולק עליו בזה, וסובר, שאף שטועים המה, מ"מ אין הם בכלל כופרים, כיוון שהיה זה בטעות מפני האגדות המשבשות את הדעות.

ויעוין בזה בספר נר מצוה (לקוטי דברי תורה אות ל"ט) שהביא

א. בעצם הבנת דברי הראב"ד, כאן המקום להביא את דברי החזון איש (ביורה דעה סימן ס"ב אות כ"א) המבאר שאין מונת הראב"ד שאנשים אלו שטעו ונכשלו בהגשמה, גדולים וטובים "מטנן" כלומר טובים מהרמב"ם ח"ו, אלא שכמה אנשים גדולים וטובים "ממנו" היינו מתאנה, כלומר כמה אנשים טובים מעם ישראל - חשבו כך.

דע את אלהי אביך

כמה שאמר "והן לא יאמינו לי", ואם כן צריך להבין מדוע סיבב הקב"ה שיהיה למשה רבינו קושיא על דבר ה', ורק אחר שישאל יבהיר לו הש"ת את כוונת דבריו?

[ע"פ שיטת הרמב"ם טענתו של מרע"ה הייתה שאם אמונת בני ישראל תגיע רק בגלל האותות, לא תהיה זאת אמונה שלמה אלא מסופקת, וזה כוונתו באומרו "והן לא יאמינו לי", ועל כך ענה לו הקב"ה שהוא אכן צודק וזה לא יביא אמונה אמיתית, אלא האמונה האמיתית תבוא בעקבות קבלת התורה, ולא בגלל מופתים אלו].

ב. עוד קשה שהרי כשמשה רבינו שאל בסוף הפרשה (ו' כ"ב) 'למה הרעות', אנו רואים שזה היה חטא, וכדברי רש"י שלכן אמר לו הקב"ה 'ענה תראה את אשר אעשה

לפרעה, שבגלל ש"הרהרת על מדותי... העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי שבעה אומות", היינו שבגלל שאלה זו נענש מרע"ה ולא זכה להיכנס לארץ. וקשה, מדוע דווקא בשאלה זו נענש משה רבינו, ואילו כשמשה רבינו הקשה ואמר "והן לא יאמינו לי" בניגוד לדבריו המפורשים של הש"ת, הוא לא נענש?

א שאלה איז טרייף?

אכן בפרשה זו מורה לנו התורה הק' את הדרך בה נלך, ואת המעשה אשר נעשה בבירור יסודות האמונה. והנה בעניין זה יש גדר מזה וגדר מזה, מחד מוטלת עלינו חובה להשתדל להעמיק ביסודות האמונה, ולחקור ולברר את שורשי הדת, אולם מאידך עלינו להיזהר שלא להיכשל בחטא היוהרה, ועלינו להפנים היטב שישנם דברים שהם למעלה מהבנתנו, ובהם אין לנו רשות להרהר כלל.

ויסוד זה הינו המפתח להבנת כל פרשתנו, ועל פי דברים אלו יתורצו כל קושיותנו, שאכן בכוונה סיבב הקב"ה שישתמע למשה רבינו ע"ה שכונת הקב"ה היא שבני ישראל יאמינו לגמרי בגלל האותות, ולכן יקשה שהרי "הן לא יאמינו לי", ורק אז יבהיר לו ה' את אמיתות כוונתו, וכל

"רוב שרשי האמונה נודעים ומתפרסמים ביציאת מצרים", כך כותב לנו הרדב"ז במצודת דוד (טעמי המצוות מצוה ק"ז), וכפי שהרדב"ז עצמו אכן הולך ומונה שם תשעה עשר יסודות באמונה הנלמדים מפרשיות אלו, וביניהם א. הוכחת עצם מציאותו יתעלה ב. אחדותו ג. השגחה פרטית ד. שכר ועונש ה. נבואה ו. תורה מן השמים, ועוד שורשים רבים משורשי הדת.

מדברים אלו נמצאנו למדים מה גודל חשיבות הלימוד והעיון בפרשיות אלו, המלמדות אותנו את יסודות האמונה ושורשי הדת, ואכן עפ"ז נבין מדוע דווקא בתחילת פרשתנו נרמז גודל החיוב ללמוד את פרשת השבוע ולהעביר את הסדרא, וכפי שאיתא בבעל הטורים, "ואלה

שמות בני ישראל, ר"ת ו'אדם א'ש"ר ל'ומד ה'סדר ש'נים מ'קרא ו'אחד ת'רגום, ב'קול ל'עים י'שיר, י'חיה ש'נים ר'בות א'רוכים ל'עולם" - משום שמפרשיות אלו אנו לומדים את רובם ככולם של יסודות הדת.

אכן כשנעייץ נראה שבפרשיות אלו לא כתבה לנו התורה רק את יסודות האמונה, אלא התורה גם הדריכה אותנו איך להעמיק ולחקור ביסודות אלו. עד כמה צריכים אנו להבין לבד בשכלנו, ומתי עלינו לדעת שאין בכוחנו הדל להשיג עומק חכמתו. והאם בכלל צריך לנסות להבין את יסודות האמונה או שמא 'אסור לשאול שאלות'...?

"אבל מי שהושגה
לו ההוכחה על
כל מה שהוכח,
ונתברר לו
מז העניינים
האלוהיים כל
מה שאפשר לברר
אותו... כבר
נמצא עם המלך
בתוך החצר"

עיונים בפרשתנו

א. הנקודה הראשונה הצריכה ביאור בפרשתנו היא קושיה שעולה בלב של כל אחד: כיצד יתכן שמיד אחרי שהש"ת אמר למשה רבינו שבני ישראל ישמעו בקולו, כדכתיב "ושמעו לקולך" (ג' י"ח), עונה לו משה רבינו ע"ה, ואומר "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי" (ד' א'), וכי יתכן שרובם של כל הנביאים הרהר ח"ו אחריו?

וביותר קשה שהרי מדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ה הלכה ב) משמע שהקב"ה קיבל את טענתו של משה,

מחשבת הפרשה

מאגזין של רבותינו
בעלי המחשבה
בענייני דיומא

נמצא עם
המלך בתוך
החצר"...
אולם לצד
השינון החוזר
בדבר החובה
ה מ ו ט ל ת
ע ל י נ ו
ל ה ע מ י ק

ביסודות האמונה ולברר היטב 'מה' ה' אלהיך שואל מעמך, רואים אנו בדבריו גם דברים ברורים על כך שאין ביכולתנו להבין 'למה'. וכלשונו בסוף הלכות מעילה, "ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה, אל יהי קל בעיניו, ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול וכו', קל וחומר למצוה שחקק לנו הקב"ה, שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן, ולא יחפה דברים אשר לא כן על ה', ולא יחשוב בהן מחשבתו כדברי החול וכו', עכת"ד.

וכעין זה כתב באגרת תחיית המתים (בסופה) על כמה שאלות בעניין הנהגת ה', "זוה כולו נתלה בגזרת חכמה, לא נדע ממנה אפילו דבר קטן, וכל שכן שאנחנו כבר זכרנו אופני החכמה בו, ואולי יש שם דרך או דרכים רבים אחרים חייבה אותו חכמתו יתברך, ואנחנו לא נדעם..."

נשאת ונתת באמונה?

יסוד זה של חשיבות ההעמקה ביסודות האמונה, מוצאים אנו כבר גם אצל תלמידי הבעש"ט, וכדאיחא במנחם ציון (פרשת בלק) וכן בתורת אבות (אמונה ובטחון אות טז), שביאר את דברי הגמרא (שבת לא, א), "בשעה שמכניסין אדם לדין, אומרים לו: נשאת ונתת באמונה", שתחילת דינו של אדם והשאלה הראשונה שהוא נשאל בהגיעו לעולם העליון, היא, האם היה לו משה ומתן בענייני אמונה, והאם הוא העמיק וחקר והתעסק ביסודות הדת לפחות כפי שהוא מעמיק וחקר ומברר כל דבר שנוגע לעסקיו וענייני פרנסתו. ומכאן מודעה רבה וחיוזק גדול להגביר חיילים בכך, שלא נבוש בעולם הזה ולא נכלם לעולם הבא..."

(מעובד ני"פ ספר רצון משה על התורה)

זאת בשביל ללמדנו כיצד באמת צריך, וחייב, כל איש מישראל ללבן ולברר את שאלות האמונה, ולא להסתיר תמיהותיו ולהטמינם בלבן, וכמו משה רבינו שידע כי עתה אינו זמן תמימות, והתווכח עם בוראו כביכול, בשביל לברר הכל הדק היטב.

אכן לצד הלימוד בגודל החובה המוטלת עלינו לברר ולחקור את יסודות האמונה, ולא לרמות את עצמנו, חובה עלינו גם לזכור את הצד שכנגד, שישנם דברים שעלינו להבין שאין ביכולתנו להבין, ולכן מספרת התורה גם שעל שאלת מרע"ה "למה הרעות", הקפיד השי"ת ועל כך נענש בחומרה, משום שזה הגדר והגבול שעלינו לשים, שאכן חובה לחקור ולברר את עיקרי האמונה, ולהבין בבהירות 'מה' פירוש אחדות ה', ומה הם ההוכחות לכך וכו', אך לעומת זאת עלינו להבין שאין בכוחנו להבין 'למה', והחובה על איש יהודי היא לשאול על מה עשה ה' ככה, ולא למה עשה ה' ככה, וכפי ההגדרה הבריסקאית הנפלאה: "מ'פרעגט וואס מ'פרעגט ניט פארוואס" - שואלים 'מה' לא שואלים 'למה'... ולכן כאשר שאל משה רבינו 'למה' הרעות הקפיד עליו השי"ת וענשו..."

והכהנים והעם אל יהרסו לעלות...

דבר בעתו מה טוב, לברר יסוד זה בעמדתו עתה בימים הסמוכים להילולת הנשר הגדול רבנו הרמב"ם ז"ע, שהוא הגבר הוקם עול - שהגביל את ההר וקדשו ובירר עד היכן אפשר להגיע בשכלנו, ומהיכן עלינו לעצור ולא להרוס לעלות אל ה', ועל ידי כך סלל לנו את דרך המלך בה נלך.

שהרי מחד רואים אנו שרבינו מעריך מאוד את ההעמקה ביסודות האמונה, ומחשיב זאת למעלה הגדולה מכל, וכדבריו במורה נבוכים (חלק שלישי פרק ב"א), "אבל הפונים לחצר המלך להיכנס אליו אלא שלא ראו כלל חצר המלך, הם המוני אנשי התורה, כלומר: עמי הארץ העוסקים במצוות. אבל אותם שהגיעו אל החצר שהם מקיפים סביבה, הם החכמים המאמינים את ההשקפות האמיתיות דרך קבלה, ועוסקים בדיני מעשה העבודות, ולא התעמקו בעיון ביסודות הדת ולא חקרו כלל על בירור אמתת דעה. אבל אותם אשר התעסקו בעיון ביסודות הדת, כבר נכנסו אל הפרוזדורים. ובני אדם שם שונים במעלתם בלי ספק. אבל מי שהושגה לו ההוכחה על כל מה שהוכח, ונתברר לו מן העניינים האלוהיים כל מה שאפשר לברר אותו, וקרוב אל הנכון במה שאי אפשר בו אלא קירוב אל הנכון, כבר

**"וכאשר תקום מן הספר, תחפש באשר למדת
אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו" (אגרת הרמב"ן)**

רעך, למה הכית לא נאמר אלא למה תכה, אף על פי שלא הכהו נקרא רשע.

(סנהדרין נה:)

ללמוד ממשה רבינו לעזור לכל

"ויבואו הרועים ויגרשום ויקם משה וישיען וישק את צאנם". ראוי שיתעורר האדם לעזור לחלופים ולהצילם מיד עושיקיהם, אף שהוא לא נתמנה עליהם לראש.

(של"ה דרך היים אות כ"ז)

תפסת מרובה לא תפסת

"ומשה היה רועה". על דרך הפשט עניין הפרשה הזאת... אחר שראה האש הזאת נתחזק שכלו בראית המלאך, וזהו שנאמר וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה, משמעות הכתוב כי לבת אש ראה תחלה ואחר כך המלאך מתוך האש. ואחר שנתחזק שכלו בראית המלאך ראה במראה הנבואה כבוד השכינה, וזהו שאמר וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים. ומפני שעתה היתה תחלת נבואת משה רצה הקב"ה לחנכו מעט מעט ולהעלותו ממדרגה למדרגה עד שיתחזק שכלו...

וכן מצינו בישראל שחנכן הקב"ה בנתינת התורה מעט מעט, תחלה נצטוו במרה במקצת מצות והם שבת ודינין, ואחר כך נצטוו עשרת הדברות בסיני, ואחר כך תשלום התורה בארץ מואב, לכן מצינו בענין השגתו יתברך שיצטרך האדם לחנך שכלו מעט מעט ובוזה תהיה השגתו עולה ומתרחבת והולכת, כענין אור השחר שמתחיל לזרוח מעט אור ואח"כ הולך ומרחיב.

(רבינו בחיי ג' א')

לימוד שלא יבעט האדם בעת דלותו ולא יתגאה בעת גדולתו

"ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים". פירש רש"י, להודיעך צדקתו של יוסף, הוא יוסף הרועה את צאן אביו, הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועמד בצדקתו. מכאן ילמד האדם לדבוק בקונו בכל לבו, הן בדלותו ועניותו שלא יבעט, והן בגדלותו שלא ירום ויתגשא, ואדרבא יהיה נכנע ושפל וירבה במצוות.

(של"ה דרך היים אות כ"ג)

לא לפרוש מן הכלל בזמן שכל ישראל בצרה

"ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם". ובוזה נבא אל העניין, והוא כי בא ללמדנו, כי איש מישראל שעולה לגדולה בזמן שכל ישראל בצרה, אין ראוי לו לומר שלום עליך נפשי, רק להיות עמהם בצרה. וזה יאמר הנה י'יהל, שהוא אוי וצרה היה בימים ההם, ואז יגדל משה, שעלה לגדולה בן בת המלך וגדול בבית המלכות, ולא יאות לו להיות פורש מצרתם, על כן יציא אל אחיו וירא בסבלותם, רואה ומצטער בצרתם.

(אלישיב ב' י"א)

אף הרוצה להכות, כבר נקרא רשע

"ויאמר לרשע למה תכה רעך". אמר ריש לקיש, המגביה ידו על חבירו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע. שנאמר (שמות ב' י"ג) ויאמר לרשע למה תכה

החושד בכשרים לוקה בגופו

"ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי". אמר ריש לקיש החושד בכשרים לוקה בגופו. מנלן, משה, דכתיב והן לא יאמינו לי, וקמי קוב"ה גליה דהווי מהימני. אמר לו הן מאמינים בני מאמינים ואתה אין סופך להאמין. מאמינים, דכתיב 'זיאמן העם, בני מאמינים, דכתיב 'האמין בה'. ואתה אין סופך להאמין, דכתיב יען לא האמתם בי. וממאי דלקה דכתיב 'הבא נא ידך בחיקך'.

(ילקוט שמעוני קע"ב ה)

חומר מידת העצלות

"ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך". גם בזה הראהו למוד אחר, ע"פ מה שכתוב 'גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית מגדל עוז שם ה'... שה' צוה לכל בני אדם לבנות מגדל עוז, היינו לעסוק בבנין העולם שהוא מגדל עוז המוצב ארצה וראשו בשמים... ויש רשעים שעוסקים להשחית את המגדל ולהרוס את העולם כמ"ש להפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם, ויש שאינם משחיתים אבל מתרפים במלאכתם ואינם בונים, באר כי גם המתרפים במלאכתם הם חברים של המשחיתים, כי האדם נברא לבנות ולנטוע, ולהיות שותף לה במעשי בראשית ע"י שיעסוק בדברים שעליהם העולם עומד. והנחת ידו בחיקו היא העצלות והרפיון ממלאכה שטוּמן ידו בחיקו ואינו עושה דבר, והראה לו ה' שכשהניח ידו בחיקו נעשית מצורעת שזה ציור המיתה, שנחשבה כאילו מתה ובטלה.

(מלבי"ם ד' ו)

לימוד רצון השם שישמח אדם בגדולת אחיו

"ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשוהו בהר האלהים וישק לו". שלח נא ביד תשלח, את סבור שמא עייב משה שלא ילך, לא עשה אלא כמכבד אהרן... אמר כל השנים הללו היה אהרן מתנבא להם עכשיו אני בא לתחומי של אחי שיהיה מצד לך לא ביקש משה לילך. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אהרן אחיך אינו מצד בדבר

הזה אלא ישמח, תדע לך שהוא יוצא לאנפטי שלך, שנאמר, 'הנה הוא יוצא לקראתך ודאך ושמח לא בפיו, אלא בלבב', בלבו יותר מבפיו. אמר ר' שמעון בן יוחאי הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים שנאמר 'ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן'.

(ילקוט שמעוני קע"ב וכן בדעת זקנים ד' י"ד)

מעלת השתתפות בצרת חברו

"ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע". מספר צדקת השוטרים, שאחר שראו שאין תקוה, ראו את עצמם ברעה היותר גדולה, מה שיצטרכו לאמר לישראל לא תגרעו מלבניכם זה נגע אל עצמם ואל בשרם כאלו הם ברעה גדולה, כי השתתפו בצרת ישראל.

(מלבי"ם ה' י"ט)

אין חפץ ה' בקנסות שקונס האדם א"ע על ביטול מצוות

"נרפים אתם נרפים על כן אתם אומרים נלכה נזבחה לה". מכאן הוצאתי רמז מוסר בעבודת הש"ת, לאותן שמקשרין את עצמם בלימודם ובתפלתם וביתר מצות, ליתן קנס כך וכך אם לא יעשה כך וכך, שטוב יותר שיעשה הלימוד או מצוה מליתן קנס. וזהו שאמר 'נרפים אתם נרפים', ואתם רוצים לתת ליתן עבור זה לזבוח לה, אין חפץ ה' בזבח או בכיוצא בו שהוא הקנס, רק ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים, ולעבוד את ה' באמת ובתמים.

(שלי"ה, דרך חיים אות ל"ג)

ואין לך רשות להרהר אחריה

"ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו". הרהרת על מדותי, לא כאברהם שאמרתי לו (בראשית כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע, ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחר מדותי. לפיכך עתה תראה - העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי ז' אומות כשאביאם לארץ.

(רש"י ו' א')

בית מקדש שלישי בממלכת כוזר? (ב) ממלכת כוזר - פרק שביעי

הקושיא עשרת מונים, שהרי אנו רואים בפירוש שהערצתם של בני כוזר הייתה לירושלים עיר הקודש, ואם כן מה הועילה בניית בית המקדש בעיר איתל, הרחק מגבולות ארץ ישראל וירושלים עיר הקודש?

אך כאשר נדייק בדברי ריה"ל נראה שבקושיא עצמה מונחת התשובה, שאכן בית המקדש שנבנה בכוזר לא היה במקום בית המקדש העתידי להיבנות בירושלים בגאולה השלמה, אלא להיפך, כל מטרתם בבניית בית המקדש בכוזר הייתה שכשיראו את החיקוי - את מקדש הדמה, יתגברו הגעגועים, ויתחזקו בני הממלכה בתפילות לא-ל עליון שישבו וירחם על עם ישראל, ויכונן את בית המקדש על מכונו, ולכן לא סתרה בניית בית המקדש את הערצתם לירושלים.

גם לפי הגרסא הראשונה מוכח שבניית בית המקדש בכוזר היוותה רק ביטוי של געגועים מתפרצים, שהרי גם לפי הגרסא הראשונה אנו רואים שריה"ל מדגיש שהם בנו רק 'תבנית' המשכן אשר עשה משה, וגם את זה הם עשו רק מודל "הכספם אל בית המקדש"...

על פי זה נוכל להבין גם את דברי המלך יוסף הכותב לר' חסדאי שתבנית המשכם וכל כליו 'שמורים בידו, ביטוי שמעלה תמיהה, שהרי אם זה קיים אז מדוע הם רק 'שמורים בידו, ולא משמש כבית מקדש בפועל? אכן על פי ההבנה שבניית תבנית המשכן וכל כליו הייתה רק כתזכורת למה שאיבדנו, מובנים דבריו, שאכן זאת הייתה מטרתם - להישמר לזכורת ולשמש כגל-עד מעורר געגועים להר ציון ששטם, ולבית הגדול הקדוש שנחרב בעוונותינו...

המשך יבוא

"ושוב נראה לו מלאך ה' ואמר לו: **אי בני, השמים והארץ לא יכלכלוני, אף על פי כן בנה לי בית לשמי ושכנתי בו.** והשיב לו: אי רבונו של עולם, אתה ידעת שאין בידי כסף והב, במה אבנה? ואמר לו: חזק ואמץ וקח עמך כל חייליך וקום לך אל דרך דראלאן אל ארץ ארדויל, הנה נתתי פחדך ואימתך עליהם ונתתי אותם בידך. הנה זמנתיך שני אוצרות אחד מלא כסף

ואחד מלא זהב ותקח אותם ואני אהיה עמך ושמרתך ועזרתך ותביא הממון בשלום ותבנה בהם בית לשמי. והאמין בה' ועשה כדברו והלך ועשה מלחמות רבות ונצח בהן בעזרת שד-י והחרים המדינה ולקח הממון ושב בשלום וקדשם ובנה בהם האהל והארון והמנורה והשלחן והמזבחות וכלי הקדש ברחמי ה' בכח שד-י, עד היום קיימים ושמורים בידו". כך מספר המלך יוסף במכתבו לר'

חסדאי, על בית המקדש שנבנה אי שם בעיר איתל הרחוקה, כ-750 שנה לאחר חורבן בית המקדש...

כבר בפרק הקודם עמדנו על התמיהה הגדולה שבכך, שהרי לא יתכן שהש"ת יצווה על בניית בית מקדש מחוץ להר המזריה, אך למרבה הפליאה אנו רואים שרבי יהודה הלוי בספר הכוזרי מביא את סיפור בניית המקדש, ולא שולל כלל עובדה זו. וזה לשון הריה"ל, "ומה שהיה מהצלחתם וגבורתם על שונאיהם וכיבושם הארצות... עם אהבתם בתורה והכספם אל בית המקדש עד שהקימו תבנית המשכן אשר עשה משה"...

כאשר נעבור על שאר התרגומים המצויים בידינו על ספר הכוזרי נראה שיש גורסים (כך הוא בתרגום אבן שמואל), "ועם זה אהבו את תורת ישראל והעריצו את ירושלים עיר המקדש, עד אשר הקימו להם תבנית המשכן אשר עשה משה ע"ה", על פי גרסא זו מתעצמת

גיליון מיוחד לחקר
תולדות ומשנת מרע
הרמב"ם ז"ע

לאורו נרדך

משנת הרמב"ם

של ההולכים בדרכו של הרמב"ם. נרצה לתאר את שתי הקבוצות הללו, מתוך דימוי חיצוני לעקרון מוכר מעניין אחר, כ"קבוצת סוד מרע" ו"קבוצת עשה טוב". כל אחת מהן דבקה בתחום אחר והולכים במסלול אחר שסלל הרמב"ם. נתאר את הראשונה, בעיקר כדי להתמקד בשניה.

הרחקת ההגשמה, הדמיון והמבוכה

הרמב"ם הרחיק את ההגשמה מה. עד זמנו עוד היו רבים ש"חשבו שהשם על צורת אדם, ר"ל תמונתו ותארו, והתחייבה להם ההגשמה הגמורה, והאמינו בה, וראו שהם אם יפרדו מזאת האמונה יזיבו הכתוב. וגם ישימו השם נעדר, אם לא יהיה גוף בעל פנים ויד כמותם בתמונה ובתאר" (מר"ג חלק א' פרק ב'). הרמב"ם קידש מלחמה במגשימים את ה', וקבע בין י"ג עיקרי האמונה את היסוד שה אינו גוף ואין לו דמות הגוף, עד שבימינו ב"ה נעלמה דעה נפסדת זו מחרם ישראל, ורבים מתקשים להאמין שבזמנו של הרמב"ם לא היו הדברים ברורים ופשוטים לכל.

הרמב"ם הרחיק את הדמיון מעבודת ה'. טבע האדם הוא אמנם לדמות לעצמו כל דבר, "כי הדמיון רץ אחר השכל" (שו"ת אמונים הקדמון ב' י"א), יודע כל מבקש ה' באמת כמה מהשקפותיו ודרכי עבודתו לוקים בדמיונות מדמיונות שונים. הרמב"ם העמיק והשריש את ההרחקה מהדמיון, ברבים מ"ג העיקרים שסידר, במהותה של עבודת התפילה, האמונה והבטחון, וכל היחס שבין האדם לבין קונו – להעמיד את הכל על הציור השכלי ולהתרחק מעולמות הדמיון הרחבים. הרמב"ם גם סילק את המבוכה מלבב מבקשי האמת. מבוכת מי שעסק בחקירה אלוקית, עסק בחכמות אמיתיות וידע ענייניהן משרשיהן, והוא נבוך כיצד לכלכלן עם האמונות שבתורה ושבמסורת אבותינו מדור לדור, מהנביאים הקדמונים. מבוכה לפותת זו עלולה לחסום את דרך עץ החיים, ואת חיבורו מורה הנבוכים הקדיש לנבוכים יקרים אלו, וסילק את מבוכתם.

מימי קדם היו נוהגים ביום הפטירה של אדם גדול, לעלות מדי שנה בשנה ביום זה לקברו. תלמידי חכמים מכל סביביו היו באים על קברו עם שאר העם ומושיבים שם ישיבה, כפי שהביא רש"י (יבמות כבב). בשם תשובת הגאונים. מכך נטבע מטבע הלשון המפורסם "ישיבה על קברו", ומכך התגלגל המנהג לעסוק בתורתו של בעל ההילולא בתקופת יום ההילולא שלו. משכך, ביקש האחראי על העלון אותו אתם מחזיקים בידכם, לכתוב מאמר שיעסוק בתורתו של הרמב"ם.

מה שנראה במבט ראשון כמחויב ומתבקש, נראה במבט שני כמופקע ומופרך. האם אפשר לכתוב מאמר בתורתו של הרמב"ם? האם ניתן להעלות על הכתב סקירה תמציתית של שיטתו, של האדם הגדול בענקים, שלא הניח פינה בתורה שלא עסק בה, שלא השאיר קרן זווית בהוויות דאביי ורבא, מעשה בראשית ומעשה מרכבה, שלא האירם באור חדש, אור מופלא רום מעלה? הדרך הנכונה, כך גרסנו, אינה לכתוב "מאמר בשיטתו", אלא לפתוח בכל סוגיה שבה הננו עוסקים, ולהגות בשיטתו של הרמב"ם בסוגיה זו. מה גם שמאות ספרים, אלפי מאמרים, רבבות שטיקלאך-תורה וריבואות וורטים כבר נאמרו ונכתבו במשנתו של הרמב"ם, כשהם הופכים ודנים בכל חלקי משנתו.

"סוד מרע" מול "עשה טוב" - תחומי משנתו של הרמב"ם

אלא שנקודה אחת שאותה חשוב להבהיר, הביאה אותנו בכל זאת לגשת למלאכה, כשההיסוסים עדיין מלווים אותנו. אנשים רבים, מכל גווי הקשת הציבורית, רואים את עצמם "רמב"מיסטים". הם מכירים בהשפעתה העמוקה של הגותו עליהם, והם נקראים על שמו, בהתאם לדברי הרמב"ם (מר"ג חלק א' פרק ד) שהמושפע מדעתו של מישהו, כך שהמשפיע הוא בעליהן של הדעות של המושפע, נחשב לבנו. אך ניתן להבחין כבר במבט ראשון בפער הגדול בין שתי קבוצות

רבים מוצאים ברמב"ם אב רוחני, ובשיטתו הם מוצאים מנוחה לנפשם היגעה, בשל עניינים אלו של "סוד מרע". הם מאפשרים להם להחזיק את עיקרי התורה באופן המתיישב על לבם ומשתלב בתפיסת עולמם.

אך אין זה אלא "סוד מרע", והדבקים רק בצדדים אלו של משנת הרמב"ם משולים, לפי משל הארמון של הרמב"ם בסוף המורה, לאלו המסתובבים סביב הארמון – ואל שעריו לא באו. אמנם הרמב"ם מתאר בנמשלו שם טיפוסים אחרים הממוקמים בתוך הארמון ומחוצה לו, אבל הכל עולה למקום אחד. אין להמעיט בערך הישגיהם של אלו הדבקים במשנת "סוד מרע" של הרמב"ם. הם עזבו את אוויר הכפרים המעופש, את הרגלי הילדות המושרשים בהם מינקותם, את אזור הנוחות שלהם – ועשו דרך ארוכה כדי להתקרב אל קריית המלוכה. אך אל תוך הבית לא באו, ואת פני המלך לא זכו לראות.

אלו "מגרמו גרמי" בי רבינו משה: מעמידים את עבודת ה' שלהם על שלד דל ורוה, המתיישב עם אמונותיהם, אך את ה"בישורא שמינא", את חלק ה"עשה טוב" במשנתו של רבינו הם הפסידו.

אל מול אלו, דבקו רבותינו ביתר שאת ויתר עז, והשביעו בצחצחות נפשם בנהר היוצא מעדן, במים חיים נוזלים מן לבנון, באור שהאיר הרמב"ם בבחינת "עשה טוב" – בהגברת חיילים לתורה ועבודת ה', בעומק ובדבקות מוח ולב. בין הנושאים הרבים הכלולים בתחום זה, ניגע כמלקקים מן הים בארבעה עניינים: דרך האמצע, דעת ה', תורה לשמה ועבודה מאהבה.

דרך האמצע

שלמות תיקון מידות האדם היא בלכתו בדרך האמצע, כפי שביאר הרמב"ם בהרחבה בהלכות דעות (פרק א') ובשמונה פרקים (פרק ד'). ההולך בדרך האמצע מכשיר את עצמו לזכות בשלמות השכל, ומתקן את מידותיו שיהיו מתוקנות ביותר המזג, באופן הממוצע שאינו נוטה לאחת מן הקצוות.

ואלו דבריו הנודעים בהל' דעות (פ"א ה'): "הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו, כיצד לא יהא בעל חמה נוה לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני, לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת, וכן לא יתאוה אלא לדברים

שהגוף צריך להן ואי אפשר להיות בזולתן כענין שנאמר "צדיק אוכל לשובע נפשו", וכן לא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה כענין שנאמר "טוב מעט לצדיק", ולא יקפוץ ידו ביותר, ולא יפזר ממונו אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך, ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות, וכן שאר דעותיו, ודרך זו היא דרך החכמים, כל אדם שדעותיו דעות בינוניות ממוצעות נקרא חכם וכו'", ע"כ.

דרך האמצע כוללת את כל תחומי החיים. בכל מידה ומידה, בכל התעוררות ובכל דרך, יכול אדם להקצין לצד זה ויכול להקצין לצד השני, וכפי שנוהגים לרוב בני האדם הפועלים לפי הרגליהם, בלי להקדיש מחשבה למעשיהם. תמיד תהיה השלמות מצויה בדרך האמצעית, השמשל העממי אומר שבה גדלים קוצים גדולים ואין רגל הבריות כובשת אותה. **המתפשים רעיונות גדולים בזים לדרך זו כבינונית, כפשוטנית. אך הרמב"ם מלמד בשמונה פרקים (פ"ד) שהמעשים הטובים הם המאוזנים, הרחוקים בשווה ממה שנראה כשלמות בשני הצדדים הקיצוניים. השלמות היא באיזון. תכלית הכל היא ללכת בדרך האמצע, וגם אם לצורך שעה צריך להתנהג במידת חסידות יתרה כדי להתגבר על נטייה שלילית, מכל מקום מיד בהשגת הכנעת היצר צריך לחזור אל הדרך הטובה ביותר, דרך האמצע.**

דעת ה'

הדעה ההמונית מייחסת לרמב"ם, ועמו לרבינו בחיי אבן פקודה בעל "חובת הלבבות" וראשונים נוספים, את השיטה המחייבת להשיג את מציאות ה' ואחדותו והשגחתו באמצעות יגיעת השכל, בעוד שרבים מהראשונים וגדולי האחרונים והמקובלים חלקו עליהם וחייבו אמונה תמימה הנשענת על הקבלה, ואסרו לעסוק בחקירה אלוקית ובדרישת ה' בשכל, וגדולי החסידות הכריעו כדעתם ונמנעו מלהצניץ בספר מורה נבוכים, גם אם החזיקו מקדושתו והצדיקו את כתיבתו כצורך שעה.

האמת, כידוע ליודעים, רחוקה מהשקפה המונית זו. גם הרמב"ם וגם גדולי החסידות אסרו את העיסוק במעשה בראשית ומעשה מרכבה וסודות התורה על מי שאינו ראוי להם. גם הרמב"ם יסד שתכלית הידיעה היא בדרך השלילה ואי אפשר להשיג את הבורא רק באמצעות השכל, ובהכרח צריך בכמה מהם להישען על המסורת. וגם הבעש"ט וגדולי תלמידיו חייבו לחקור ככל שיד שכל האדם מגעת. הבעש"ט ותלמידיו רובו גדולי החסידות לא נמנעו בעצמם ולא מנעו את גדולי תלמידיהם מלעסוק במורה נבוכים, ליהנות מאורו

מפני שהיא אמת, ומתוך אהבה שאוהב האדם את בוראו, וכמדדגתו של אברהם אבינו, "אברהם אוהב".

עשיית האמת צריכה להיות רק מפני שהיא אמת. לימוד תורה צריך להיות מפני שהיא תורת אמת, וקיום המצוות בא מפני שהן אמת. "אין תכלית האמת אלא שידע שהיא אמת, והמצוות הרי הן אמת, ואם כן תכליתן היא קיומן" (הקדמת חלק). זוהי הסיבה היחידה לעשיית האמת.

אלא שהאמת צריכה את האהבה לצוותא. גם המכיר באמת ובכך שאין ראוי לעשות אלא אותה, ויודע שכל מי שעושה דברים אחרים טועה, ומבין שכל מי שעובד לשם דברים אחרים שוגג, מכל מקום לרוב גורמת לו כבדות החומר להיות בשב ואל תעשה, עד שיהיה מניע חזק שיגרום לקום ועשה. מניע זה הוא האהבה, אהבת ה' ואמיתותו, כעבודת "אברהם אוהב". זוהי שלמות העבודה מלגו ומלבר.

התענוג המושג לאדם על ידי עבודת המחשבה וההתבוננות הוא הגדול שבתענוגים, ואי אפשר לתאר אפס קצהו של תענוג זה. עליו הכתוב אומר "יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך" (משלי ה' י"ז, מ"ג ח"ג פ"ד).

חידוש גדול אנו מוצאים בספר המצוות (עשה ג), שמצוות אהבת ה' לשיטת הרמב"ם אינה כאהבת מיישה, אלא היא תענוג ההשגה האמורה: "המצוה השלישית, היא שצונו לאהבו יתעלה, וזה, שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו, עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג, וזאת היא האהבה המחויבת".

תיאור חי של אהבה בתענוגים זו בא בהלכות תשובה (פ"י ח"ג): "זוהי המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה, מיד יעשה כל המצוות מאהבה. וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד, עד שתואר נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגג בה תמיד כאילו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגג בה תמיד, בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שונים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך, והוא ששלמה אמר דרך משל 'כי חולת אהבה אני, וכל שיר

ולהתבשם מטובו, ולא מנעוהו אלא ממי שהרמב"ם עצמו מנעו גם כן מלעמוד על סודותיו.

הן אמת שיש מגדולי ישראל שהחזיקו במעלת האמונה על פי הקבלה המסורה בידינו מאבותינו, בלי הוכחות שכליות ובלי הבנה שכלית והתיישבות הדברים בשכל בכלל, כדרך הנכונה והראויה לכל, ולא רק למתחילים בעבודת ה'. ולדעתם גם מי שחכם ושלם בדעתו ומושכלו אין לו לעסוק בשום אופן באמונה בדרך ההבנה השכלית וצריך למשוך ידו לגמרי מספר מורה נבוכים. אך ספרי החסידות הראשונים, הבעש"ט הק' ותלמידיו הקדושים לא הרחיקו את החקירה, אלא שללו את העסק בחקירה בלבד. לדעת הרמב"ם והבעש"ט צריך

האדם להאמין מחמת שהולך בדרכי אבותיו הקדמונים, ועל כך להוסיף חקירה ודרישה בשכלו וכפי ערך דעתו (וכתו שם טוב אות רז, ליקוטים יקרים אות ככט ואת קצט).

עוד הדגיש הרמב"ם, לימוד וחזר ולימד, שאף על פי שצריך אדם לחקור ולהשיג הבורא ככל שיד שכלו מוגנת, ומכל מקום תכלית ההשגה היא שנשיג באופן היותר ברור, שאי אפשר להשיג את הבורא אלא בדרך השלילה.

וכלשונו במורה הנבוכים (ח"א פרק נט) בביאור חילוקי המדרגות בין יודעי ה': "כל מה שתוסיף בשלילה ממנו יתעלה תקרב אל ההשגה, ותהיה יותר קרוב אליו ממי שלא שלל כלל", ובהמשך כתב: "שהבורא יתעלה לא ישיגוהו הדעות ולא ישיג מה הוא אלא הוא, ושהשגתו הוא הלאות מתכלית השגתו". והביא לכך (פרק ס) משל מספינה, שגם כשאין יודעים את מהותה וצורתה, אפשר להתקרב רבות לידיעתה על ידי שלילות שונות.

תורה לשמה ומאהבה

תביעה בלתי מתפשרת שאין אדם מגיע לקיצה, היא התביעה לעבודת ה' לשמה ומאהבה. בהקדמתו לפרק חלק, בהלכות תשובה (פרק י), בפירוש המשניות (סוטה פ"ג מ"ג) ועוד, זיזו הרמב"ם לעזוב את כל הגורמים האחרים לעבודה, ממיני המתקה של הילד הפעוט ועד לממון ולכבוד שאחריהם נמשכים המגדלים בנעוריהם עם ריבוי שנותיהם. אין שלמות העבודה אלא כשהיא לשמה, לשם האמת

השירים משל הוא לענין זה". אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה זו שהתענד בה הרמב"ם והתענג בהשגתו, בוז יבוזו לו.

עבודה מאהבה ולשם דבקות

לפסת עבודת ה' מביא הרמב"ם את לומדי משנתו בפרקי "הנהגת המתבודד" שבסוף מורה הנבוכים. אותם פרקים שנדפסו על ידי גדולי החסידות בדורות הראשונים, והרה"ק

ר' צדוק מלובלין ז"ל¹ (קונטרס ספר הזכרונות מצוה א) כתב על פרקים אלו ש"הרמב"ם בסוף המורה נבוכים ביאר כוונת תכלית חיבורו, ותכלית שלימות האדם, להגיע לידאת ה' באמת והדבקות בו יתברך בכל רגע, אשר תמצית דבריו הועתק בהג"ה ריש אורח חיים".

הנקודה העיקרית בעבודת הדבקות במשנת הרמב"ם, כפי שהיא נפרסת בהרחבה בפרקים אלו, היא עבודת המחשבה, שאין לך דבקות אלא על ידי שמיידח מחשבתו אל הבורא יתברך. זהו חלק מדבריו שם: "ודע, שמעשה העבודות האלו כולם, כקריאת התורה, והתפלה, ועשות שאר המצוות, אין תכלית כוונתם, רק (כ-אם) להתלמד ולהתעסק במצות הש"ת, ולהפנות מעסקי העולם,

וכאלו אתה התעסקת בו יתעלה שמו, ובטלת מכל דבר זולתו. אבל אם תתפלל בהנעת שפתיך, ופניך אל הכותל, ואתה חושב במקרה וממכרך, ותקרא התורה בלשונך ולבך בבניין ביתך, מבלי בחינה למה שתקראוהו, וכן כל אשר תעשה מצוה תעשנה באבריך, כמי שיחפור הפירה בקרקע או יחטוב עצים מן היער, מבלי בחינת ענין המעשה ההוא, לא מי צוה לעשותו ולא מה תכלית כוונתו, לא תחשוב שהנעת לתכלית, אבל תהיה אז קרוב ממי שנאמר בהם (ירמיה יב, ב) 'קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם'".

שורש הדבקות הוא איפוא התייחדות המחשבה והתפנותה מכל דבר אחר זולת הש"ת. מי שמחשבתו

פונה לדברים אחרים, לא טעם טעמה של דבקות אמת. עם זאת, אין לטעות ולסבור, שלדעת הרמב"ם הדבקות היא ענין שכלי לבד, ואין בו חלק לשאר כוחות הנפש, ואין לה מקום בהתרגשות הלב. המבקש אחר דרכי עבודת ה' בכתבי הרמב"ם, ימצא בנקל שכל דבריו על מעלת השכל אינם מכוונים לשכל המנוגד להתרגשות הלב, למוחי בניגוד למידות. אין דבריו עוסקים אלא ברוממות השכל בניגוד לדמיון, במעלת עולם התיקון בניגוד לעולם התוהו.

אדרבה, כפי שזכר למעלה, הרמב"ם מרומם כמדדנה עליזנה את השמחה והתענוג שהאדם משיג בעבודת ה'. ענין זה הוא חלק בלתי נפרד מעבודת הדבקות והמחשבה, באופן שלא די במחשבה לבד, רק צריך שיהיה האדם נמשך בגודל החשק אחרי הש"ת, וכלשון התפילה "ודבק ליבנו במצוותיך", וכל עוד חסד זה לאדם, לא דרך על מפתן הדבקות. התענוג הפנימי ושמתח הלב הבאים בעקבות ההשגה, הם המה שלמות הדבקות.

אלו הם, על קצה המטה הטובל ביערת הדבש, מושגי יסוד במשנתו של רבינו הרמב"ם בבחינת "עשה טוב", כפי שלימדונו רבותינו ללכת בס, הולך ואור עד נכון יום.

בדרך מליצה נוכל לומר, שכשם שהבעש"ט וגדולי החסידות שבאו אחריו, הורו להתמקד בעיקר בעשיית הטוב, והדריכו שגם הבא בשערי התשובה ירבה בחבילות של מצוות ולא ירבה בסיופים בדרך "סור מרע", כן על דרך זה יש להמליץ על משנת הרמב"ם, ויש לעשות עיקר מחלקי משנתו העוסקים בעשיית הטוב, ולא כאלו המאמצים רק את חלק ה"סור מרע" במשנתו, אלא חובה עלינו ללמוד ולעסוק בדבריו הקוראים לכל אחד מאיתנו להשקיע בזיכור המידות מנטייתן מדרך האמצע, בעבודת ההתבוננות והדבקות בה, בזיכור הכוונה לשם ה', ובהבערת האבת ה' והחשק אליו בלב ונפש חפצה. ■

דף השער של 'מורה הנבוכים' מדפוס עתיק